

"Дивне життя скінчилося разом зі смертю містера Седлі Крейдена, власника садиби Крейден-Гіл. Лагідної і супокійної вдачі людина, він став жертвою чудної манії, що примушувала його останні два роки життя день і ніч не підводитися з крісла. Таємнича смерть чи, вірніше, зникнення його старшого брата Джемса Крейдена, очевидно, підвередила йому розум, бо саме після цієї події почали завважувати ознаки його манії.

Містер Крейд ен ніколи не дбав про пояснення власної дивної поведінки. Фізично він був цілком здоровий, та й щодо розуму лікарі нічого йому не закидали — хіба те, що він був навдивовижу збудливий. У кріслі він постійно перебував з власної доброї волі. А тепер він помер, і таємниця залишилася нерозв'язана".

(Витяг з газети "Ньютонський кур'єр")

"Останні вісім місяців життя містера Седлі Крейдена я був його довіреним служником і камердинером. Увесь цей час він багато писав, і рукопис завжди тримав при собі, а коли мав дрімати чи засинати, то перед цим неодмінно замикав його у шухляді столу в себе під рукою.

Мені кортіло довідатися, про що пише цей добродій, але він був занадто обережний і хитрий. Ані разу не зміг я зазирнути в рукопис. Якщо він писав у ту хвилину, коли я usługовував йому, верхню сторінку він зараз же прикривав великою вимочкою. Я перший помітив, що він уже небіжчик, і тоді скористався нагодою, щоб заволодіти рукописом. Мені страх кортіло його прочитати, оце вся причина, через що я так зробив.

Перетримавши рукопис кілька років і впевнившись, що в містера Крейдена немає спадкоємців, я вирішив його опублікувати. Але що рукопис дуже довгий, я вибрав з нього лише найзрозуміліші уривки. На них виразно позначилася його розладнана психіка й неврозумливі нав'язливі ідеї, що раз у раз туманили йому розум. А проте після ознайомлення з цим рукописом я наважуюся твердити: якби розкопати

трохи в підвалі будинку, десь поблизу головного димаря виявилось б рештки того, що з великою мірою імовірності було колись Джемсом Крейденом у тлінній його плоті".

(Свідчення Рудольфа Геклера)

Нижче наводяться уривки з рукопису, що їх підготував до друку Рудольф Геклер.

"Я ніколи не вбивав свого брата. Це моє перше й останнє слово. Навіщо мені було ного вбивати? У добрій злагоді ми прожили разом двадцять років. Ми вже були літні люди і давно збулися вогню та запалу юності. Ми ніколи не сперечалися навіть через дрібниці. Такої дружби, як поміж нами, зроду-віку не існувало. Ми ж були наче мудреці. Зовнішній світ нас не обходив. Книжки та спілкування нас обох — цього нам вистачало. Таких розмов, як у нас, зроду-віку ні в кого не було. Часто ми засиджувалися допізна, до другої-третьої години ночі — розмовляли, обмінювались думками й враженнями, цитували авторитетів — коротко кажучи, ми жили у сфері високих і дружніх духовних інтересів.

* * *

Він зник. Це завдало мені великого удару. Чому він зник? І куди? Це було дуже дивно. Мене ця подія приголомшила. Кажуть, що після цього я заслаб на кілька тижнів. Немовби в мене сталося запалення мозку. А все через оце його зникнення. Від цього ж часу я почав зазнавати те, про що маю намір тут розповісти.

Як тільки я його не шукав! Не аж надто багатий, я, проте, пропонував щораз більшу винагороду. Я вмістив оголошення в усіх газетах, вдавався до всіх розшуковик контор. Тепер сума винагороди становить уже понад 50 тисяч доларів.

* * *

Кажуть, його вбито. І що рано чи пізно, а це розкриється. Тоді я спитаю: чому ж досі вбивство не розкрито? І хто це зробив? Де він? Де Джім? Мій Джім?

* * *

Ми були щасливі вкупі. Він мав надзвичайний розум, просто надзвичайний, глибокі знання, ерудицію, і не дивно, що між нами ні в чому не бувало незгоди. Ми не знали розходжень. Правдивішої від Джіма людини я зроду не бачив. Це також зближувало нас, як і те, що ми обоє були інтелектуально чесні, ніколи не поступалися істиною, щоб перемогти у суперечці. Та в нас і не було підстав для сперечань, настільки збігалися наші погляди. Безглуздо навіть подумати, щоб ми могли в чомусь там розходитись.

* * *

Я хочу, щоб він повернувся. Чому він зник? Хто може це пояснити? Тепер я самотній, і мене гнітять лихі прочуття, а різні перестрахи зводять нанівець усе, чого я досяг розумом. Форма мінлива. Це останнє слово позитивної науки. Мертві не повертаються. Це безперечне. Мертві є мертві, і на цьому кінець. І все-таки тут... тут, ось у цій кімнаті, за цим самим столом сталося таке, що.. —. Але стривайте. Дозвольте, я розповім про це чорним по білому, словами простими й недвозначними. Тільки дозвольте спершу запитати дещо. Хто перекладає мою ручку? Ось що я хочу знати. Хто так швидко списує моє чорнило? Це не я. А чорнило ж таки зникає.

Відповідь на ці питання розв'язала б загадку цілого всесвіту. Я знаю відповідь. Я не дурень. І колись, як мені вже незмога стане терпіти, я відповім. Я назву того, хто перекладає мою ручку і списує моє чорнило. Це бредня — думати, що я міг списати стільки чорнила. Служник бреше. Я знаю.

* * *

Тепер я маю авторучку. Мені це нововведення ніколи не, було до душі, але стару ручку я мусив спалити в каміні. Чорнило тепер я замикаю. Я дам належну відповідь на всі ці брехні про мене. Я ще й інше задумую. Ні, я не відступився. Я й досі вірю, що живу в матеріальному світі. І ніщо не переконає мене в протилежному, навіть ті його злостиві вигадки, які я підглянув у нього з-за плеча. Як на нього, я просто собі тупак. Він гадає, що я повірю, ніби він реальна істота. Пхе!

Я добре знаю, що він — тільки витвір уяви, та й годі.

Існують от галюцинації. Навіть коли я підглядав його писанину, я знав, що це тільки галюцинація. Воно б навіть цікаво, якби я був здоровий. Мене завжди цікавила природа цього явища. І тепер, коли воно прийшло до мене, я по змозі глибше вивчаю його. Що таке уява? Вона може зробити щось із нічого. Як щось може бути чимось, коли його просто немає? Як щось може бути чимось і водночас нічим? Залишаю це для метафізиків, нехай собі сушать голови. Я й без схоластики знаю, що до чого. Довкола — реальний світ, і все в ньому реальне. Що не реальне, того не існує. Отже, й він теж не існує. А він ще намагається ошукати мене, щоб я повірив у його існування!.. Я ж увесь час знаю, що він існує тільки в клітинах мого мозку!

* * *

Сьогодні я побачив, як він сидів за столом і писав. Це мене ошелешило, бо я думав, що більше він не прийде. А проте, пильно приглянувшись, я переконався, що його таки немає, то просто гра уяви. Занадто-бо я розважаю над цим усім. Я роблюся надміру вражливим, і давнє моє нетравлення непокоїть мене дедалі більше. Треба зацікавитись чимось стороннім. Щодня ходитиму по дві години на прогулянку.

* * *

Це неймовірно. Я не можу гуляти. Щоразу, як я повертаюся, він сидить у моєму кріслі за моїм столом. І прогнати його щораз важче. Це моє крісло. Я наполягаю. Воно належало йому, але відколи він помер, воно йому не належить. Але ж до чого химерна може бути власна уява! У цьому видиві нічого нема реального. Я знаю. П'ятдесят років я досліджував це питання, тож мушу знати. Мертві є мертві.

А проте спробуй лиш пояснити! Сьогодні, виходячи з кімнати на прогулянку, я подбав, щоб узяти ручку в кишеню. Я добре це пам'ятаю. Я ще й на годинника тоді глянув. Було двадцять на одинадцять. А коли я повернувся, ручка лежала на столі. Хтось нею писав, майже все чорнило було списане. І навіщо він так багато пише? Аж прикро.

* * *

Лише в одному питанні ми з Джимом не зовсім погоджувались. Він вірив, що форми речей вічні. Звідси випливала віра в безсмертя та всі інші положення метафізичних філософів. Ніяк я не міг з цим примиритись. Марно силкувався я втовкмачити йому, яких зазнавала змін оця його віра у вічність форм, і що в нього це наслідок юнацького захоплення логікою та математикою. Звісно, засвоївши викривлені, абстрактні погляди, не важко повірити у вічність форм.

Я брав на сміх цей невидимий світ. Тільки реально відчутне є реальним, а все інше — не існує і не може існувати. Я вірив у матеріальність світу. Хімія та фізика пояснюють усе. "Хіба нематеріальне не існує?" — запитував він у відповідь. Я відповідав, що це питання — головний засновок хибного силогізму християнської науки. Повірте, я теж знаюся на логіці. Але він був затятий. А я ніколи не міг терпляче ставитись до ідеалістів.

* * *

Одного разу я виклав йому своє філософське кредо. Воно було ясне, стисле й незаперечне. Та й навіть зараз я впевнений, що воно незаперечне. Я так йому сказав: "Услід за Гоббсом[42] я заявляю, що неможливо відокремити думку від мислячої матерії. Услід за Беконом я заявляю, що все людське знання виходить із світу відчужань. Услід за Локком я заявляю, що всі людські ідеї базуються на відчуттях. Услід за Кантом я заявляю, що світ — матеріального походження і що створення його — природний історичний процес. Услід за Лапласом я заявляю, що в гіпотезі про творця немає потреби. І нарешті, виходячи з усього попереднього, я заявляю, що форми змінні й минуці. Отож і ми тільки минуці".

Я повторюю, це звучало незаперечно. А все-таки він заперечив мені, пославшись на прикрозвісний софізм Палі[43] про годинник. Він ще заговорив про радій — мовляв, останні лабораторні дослідження ставлять під сумнів саме існування матерії. Це було по-дитячому. Я й не уявляв, що він може міркувати так наївно.

Спробуй-но сперечатись із такою людиною! Я тоді звернув його увагу на доцільність усього суцього. Він погодився — з одним винятком.

При цьому він так глянув на мене, що я не міг його не зрозуміти. Висновок був ясний сам собою. Мене вразило, що він може в поважній розмові вдаватись до таких дешевих кпинів.

* * *

Вічність форм. Це ж сміх! А проте якісь дивні чари в цих словах. Якщо вони слухні, тоді він не перестав існувати. Тоді він існує. Але ж це неможливо!

* * *

Я перестав ходити на прогулянки. Поки я в кімнаті, галюцинації не тривожать мене. Але тільки-но я повертаюся до кімнати, він щоразу сидить за столом і пише. Я не наважуюся звернутись до лікаря. Мушу сам це побороти.

* * *

Він стає дедалі нав'язливіший. Сьогодні я підійшов до книжкової полиці й обернувся, а він уже сидить за столом. Це вперше він так знахабнів при мені. Однак я подивився на нього пильно й суворо кілька хвилин, і він мусив зникнути. Я таки маю рацію. Він не існує. Якби він мав вічну форму, я б не міг лише зусиллям власної волі примусити його зникнути.

* * *

Це стає небезпечно. Сьогодні я втупився в нього на цілу годину, поки примусив його зникнути. І все-таки це не важко пояснити. Адже це тільки видива моєї пам'яті: цілих двадцять років я звик його бачити за цим столом. Тепер я бачу просто повторення тих минулих картин, що безліч разів відкарбовувалися у мене в свідомості.

* * *

Сьогодні я здався. Він геть виснажив мене, а сам не піддався. Я сидів і спостерігав за ним кілька годин. А він усе писав і писав, і ніякісінької уваги на мене. Я знаю, що він пише, бо читаю в нього з-за плеча. Це все неправда. Він просто використовує свою перевагу.

* * *

Запитання: він витвір моєї свідомості, отже, свідомість може породжувати щось реальне?

Ми не сварилися. І досі не знаю, як то сталося. Дозвольте, я розповім, а ви самі дивіться. У ту незабутню останню ніч його існування ми засиділися допізна. Суперечка була та сама — все про вічність форм. Скільки годин і ночей віддали ми їй!

Того вечора він особливо роздратував мене, і нерви мої ледь-ледь витримували. Він твердив, що людська душа — сама собою вічна форма і що світло його мозку не згасне повік-віку. Я взяв у руку кочергу.

— Припустімо, я заб'ю тебе оцим, — сказав я.

— Я все одно існуватиму, — відповів він.

— Як свідома істота? — запитав я.

— Так, як свідома істота, — відповів він. — Я переходитиму з однієї сфери буття до іншої, все вище й вище, і вічно пам'ятатиму своє земне життя, тебе, нашу суперечку, і далі сперечатимусь із тобою.

Це була звичайна суперечка. (Промовистий коментар Рудольфа Геклера на берегах рукопису: "Ха! Ха! ")

Присягаюся, це була тільки суперечка. Я не підносив на нього руки. Як я міг? Він був мій брат, мій старший брат Джім.

Я не можу пригадати. Я був просто в непам'яті. І як він міг бути такий запеклий у цих своїх метафізичних переконаннях! Коли я прийшов до тями, він лежав біля каміну. Цебеніла кров. То було жахливо. Він не озивався. І не ворухився. З ним, певне, стався напад, і він розбив собі голову. На кочерзі я помітив кров. Падаючи, він, певне, нахромився на неї головою. Але як так могло статись, коли весь цей час я не випускав кочерги з руки? Не годен я цього зрозуміти. Адже й дивлячись на те все, я ще тримав її в руці.

* * *

Це галюцинація. Так уважає тверезий глузд. Я спостерігав, як вона розвивалася. Спершу я бачив немовби крізь імлу, як він сидить за столом. Але з бігом часу галюцинації посилювались, і далі я вже розрізняв його навіть у ясний день. Оце й усе пояснення. Воно достатньо переконливе.

* * *

Ніколи не забуду, як я побачив його вперше. Я пообідав; унизу сам-один. Вина я не вживаю, отож те, що сталося, з алкоголем немає нічого спільного. Вже смеркало, коли я повернувся до кабінету. Зирк до столу, аж там сидить він. Це виглядало так природно, що я навіть вигукнув: "Джіме!" І тоді все згадав. Звісно, то була галюцинація. Я був певен. Я взяв кочергу й підійшов ближче. Він не зворухнувся, ані не зник. Кочерга розтяла порожнечу й ударилася об спинку крісла. Витвір уяви — ось що то було. На кріслі й досі видно знак, де врізалася кочерга. Ось я перестаю писати, обертаюся й дивлюсь на це місце; пучки моїх пальців обмацують заглибину.

* * *

Він і далі затявся на своєму. Сьогодні я скрався ззаду й підглянув, що він пише. Все про нашу суперечку. Ті самі свої дурниці про вічність форм. Читаю ще, аж бачу, він описує мій практичний дослід з кочергою. Але ж це нечесно, це брехня! Ніякого дослідю не було! Він сам, падаючи, нахромився на кочергу.

* * *

Колись хтось знайде й прочитає ці його записки. То буде жахливо. Я маю підозру на служника, він усе крутиться біля мене, так і пробує підглянути, що я пишу. Треба щось зробити. Скільки я не мав служників, кожному кортіло підглянути.

Витвір уяви, та й годі. Ніякого Джіма немає на кріслі. Я вже знаю. Учора ввечері, коли всі поснули, я зійшов у підвал і пильно оглянув долівку біля димаря. Земля не рушена. Мертві не повертаються.

Вчора вранці, коли я ввійшов до кабінету, він уже був там. Спромігшись викурити його з крісла, я сів і просидів не встаючи цілий день. Навіть поїсти мені приносили до кабінету. Таким чином на кілька годин я уник його присутності, бо він з'являється лише в моєму кріслі. Я втомився, але сидів допізна, аж до одинадцятої вечора. Пора було йти спати, але тільки-но я підвівсь і оглянувся, — як він уже там! Він витвір моєї уяви, і цілий день не виходив мені з голови. Але щойно я перестав думати про нього, як він уже в кріслі. То це братів мозок і крісло — ті його хвалені вищі сфери існування? Тож, може, кінець кінцем він має рацію? І вічна форма настільки безтілесна, що робиться галюцинацією? Чи мають галюцинації матеріальну оболонку? А чом би й ні? Тут є про що подумати. Колись я дорозуміюся, що тут до чого.

Сьогодні він був дуже неспокійний. Він не зміг писати, бо я наказав служникові нишком винести з кабінету ручку. Але ж і я теж не зміг писати.

* * *

Служник ні разу не бачив його. Дивна річ. Чи то в мене розвинувся такий гострий зір на невидиме? Чи, може, це явище — наслідок розладнання моєї свідомості?

* * *

Він знов украв мою ручку. Привиди не крадуть ручок. Це безперечно. Але ж не можу я повсякчас тримати ручку не в кабінеті! Мені треба самому писати.

Відколи я маю цей клопіт на свою голову, в мене змінилося троє служників, і жоден з них його не бачив. Чи це доводить, що їхні чуття нормальні, а мої ні? А проте ж чорнило зникає занадто швидко. Я наповнюю ручку частіше, аніж треба. До того ж оце сьогодні виявив, що ручка зіпсута. Не я ж її поламав!

* * *

Не раз я заговорював до нього, але він усе не озивається. Цілий ранок я спостерігав за ним. Він часто позирав на мене, і було ясно, що він знає, хто я.

* * *

Якщо я поставлю долоню руба й добре стукну себе по голові, видиво зникає. Тоді я можу сісти в крісло, тільки це треба робити дуже швидко. Бо він часто ошукує мене і раніше встигає сісти.

* * *

Він робиться нестерпний. Гепається в крісло, наче та лялька, смикана за мотузку. Не сідає повільно, а саме гепається, інакше не сказати. Я вже не можу на нього дивитись. Так можна дійти до божевілля, коли почати вірити в те, що запевно таки не існує. До того ж привиди не можуть гепатись.

* * *

Дякувати богу, він об'являється лише в кріслі. І поки я тут сиджу, його немає.

Мій спосіб викурювати його з крісла, стукаючи себе по голові, перестає діяти. Доводиться лупити все дужче, але щастить мені хіба на

дванадцятому ударі. Та й голова від цих стусанів аж тріщить. Треба спробувати другою рукою.

Брат мав рацію. Невидимий світ існує. Хіба ж я не бачу його? Хіба не тяжить на мені це прокляття — бачити його весь час? Називайте це думкою, уявою, чим хочете, але ж воно є! І ніде від нього не дінешся. Думка — матеріальна. Ми творимо з кожним актом мислення. Я створив цього привида, що сидить на моєму стільці й користується моїм чорнилом. Те, що я його створив, не робить його менш реальним. Він — уява, і він же — сутність. Отже, уява — це щось сутнє, а вся сутність — реальна.

* * *

Запитання: якщо людина, сама продукт еволюції, може створити щось реальне, якусь сутність, то чи не є тоді слушною гіпотеза про творця? Якщо може творити жива матерія, чому б не припустити, що й він може існувати, той, хто створив матерію життя? Адже тут різниця тільки в ступені. Поки що я не створив гори чи сонячної системи, але створив щось, що сидить у моєму кріслі. Якщо так, то чом би я не зміг колись створити і гору та сонячну систему?

* * *

Людськість досьогодні жила наче в тумані, вона не бачила світла. Я переконаний, що мені це світло починає відкриватись, але я підходжу до нього не так, як мій брат, напомацки, а свідомо й розважно.

Мій брат мертвий. Він перестав існувати. В цьому немає сумніву, бо я ще раз сховався у підвал. Земля була нерушена. Я сам розкопав її, щоб упевнитись, і те, що я побачив, мене впевнило. Мій брат перестав існувати, і все-таки я відтворив його наново. Це не зовсім мій брат, але щось дуже близько подібне до нього, наскільки я спромігся його уподібнити. Я не такий, як інші люди. Я бог. Я можу творити!

Щоразу, йдучи спати, я оглядаюсь і бачу його в кріслі. Я не можу спати, бо весь час думаю, як він там сидить цілі години. А вранці, відчиняючи двері до кабінету, бачу його на тому самому місці і знаю, що він просидів там усю ніч.

Я в розпачі, бо сон мій де й подівся. Оце якби мені порадитись із лікарем!

Благословенний сон! Нарешті я заснув. Дозвольте, я розповім вам. Учора ввечері я так утомився, що задрімав у кріслі. Тоді подзвонив служникові й наказав принести мені пледа. І я заснув. На цілу ніч він зник з моїх думок, так само, як зник і з крісла. Залишатимусь у кріслі й увесь день. Це чудова полегкість.

Це незручно — спати в кріслі. Але куди гірше лежати в ліжку година за годиною, не відаючи сну, і знати, що він сидить там у холодній темряві.

* * *

Марна річ. Ніколи вже я не зможу спати в ліжку. Я пробував, і то безліч разів, і кожна така ніч перетворювалась на жахіття. Якби ж то я міг переконати його, щоб ліг спати! Та ба. Він сидить там і сидить, я знаю, а я все дивлюсь і дивлюсь у порожнечу, думаю й думаю, без кінця думаю про нього. Навіщо тільки я дізнався про вічність форм?!

Служники гадають, що я схибнувся. Цього й слід було сподіватись — тим-то я ніколи й не звертався до лікаря.

Я вирішив. Тепер галюцинаціям кінець. Надалі я завжди лишатимусь у кріслі. Не покину його ані на хвильку. Лишатимусь у ньому вдень і вночі допоки віку.

Мені добре повелося. Півмісяця я його не бачив. І ніколи вже не побачу. Нарешті я досяг розумової рівноваги, потрібної для філософських міркувань. Сьогодні я написав цілий розділ.

Страшенно втомливо отак сидіти в кріслі. Минають тижні й місяці, пори року змінюють одна одну, замість давніх з'являються нові служники, а я все лишаюся на місці. Тільки я. Дивне таке життя, але зате я маю супокій.

Він більше не з'являється. Ніякої вічності форм не існує. Я це довів. Уже мало не два роки, відколи я в кріслі, і за весь цей час я жодного разу його не бачив. Щоправда, деколи я почуваю себе страх як виснаженим.

Але тепер мені ясно, що насправді я його тоді не бачив, то були просто галюцинації. Його ніколи не було. А проте я не покидаю крісла. Я боюся".